



Grzegorz Libor

Instytut Socjologii
Wydział Nauk Społecznych
Uniwersytet Śląski w Katowicach
ORCID: 0000-0003-1148-6862

Dorota Nowalska-Kapuścik

Instytut Socjologii
Wydział Nauk Społecznych
Uniwersytet Śląski w Katowicach
ORCID: 0000-0003-4224-3257

Rozwój turystyki przemysłowej w koncepcji konsumpcji zrównoważonej*

The development of post-industrial tourism in the concept of sustainable consumption

Abstract: The asymmetrical balance of the forces between socio-economic development and the condition of the environment brings about a real ecological threat both on a local and global scale. The necessity for designing activities compatible with the concept of sustainable development constitutes a real challenge in various areas of consumption, including tourism. The article is an attempt to determine whether in post-industrial tourism, which is embedded in the space of revitalised cities, the two opposite directions are taken into account, i.e. the constantly growing consumer needs and being gradually depleted natural resources of the environment. The article was based on qualitative research conducted using standardized interviews. The respondents were people professionally linked to institutions operating in the objects constituting the Industrial Monuments Route.

Key words: tourism, post-industrial region, sustainable consumption, Szlak Zabytków Techniki [the Industrial Monuments Route]

Słowa kluczowe: turystyka, region przemysłowy, konsumpcja zrównoważona, Szlak Zabytków Techniki

* Brak źródeł finansowania; artykuł powstał na podstawie badań prowadzonych w ramach pracy własnej.

Najogólniej rzecz ujmując, działania rewitalizacyjne postrzegane są w kategoriach „kompleksowej akcji podejmowanej w obszarach miast, w dzielnicach starych i na obszarach wybranych, wiążącej działania remontowe, modernizacyjne, rewaloryzacyjne z działaniem zmierzającym do ożywienia społeczno-gospodarczego”¹. Warto zasygnalizować, że: „[...] w przeciwieństwie do działań zmierzających do rewitalizacji dzielnic śródmiejskich oraz rehabilitacji dzielnic mieszkaniowych, przekształcenia obszarów poprzemysłowych prowadzą do zupełnej zmiany zarówno ich struktury przestrzennej, jak i funkcjonalnej. Wśród nowych funkcji wprowadzanych na tereny poprzemysłowe są funkcje związane z szeroko rozumianą turystyką i czasem wolnym”². W ostatnich latach jesteśmy świadkami podejmowania licznych działań promujących produkty turystyki fabrycznej, stanowiącej odpowiedź nie tylko na konieczność wypracowania strategii zagospodarowania postindustrialnych obszarów, ale także na rosnące zapotrzebowanie na interesującą ofertę wypełnienia czasu wolnego.

Pomysł na przekształcenie terenów postindustrialnych w obiekty turystyczne narodził się w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku w Wielkiej Brytanii, Niemczech czy Belgii, stanowiących przykłady krajów, których spuściznę kulturową i urbanistyczną ukształtowały fabryki, huty i kopalnie. Powstała na potrzeby sytuacji koncepcja zmiany opuszczonych, często zdewastowanych budynków w obiekty działalności turystycznej spotkała się z pozytywną akceptacją okolicznych mieszkańców, upatrujących w tym procesie rewitalizacji przestrzeni szansy na znalezienie pracy i czerpanie zysków. W Polsce pierwsze przymiarki do wykorzystania dziedzictwa poprzemysłowego³ pojawiły się wraz z transformacją gospodarczą 1989 roku; żywione wówczas nadzieje na zachowanie dóbr techniki i dóbr przemysłowych w kontekście ich turystycznej użyteczności przegrały z polityką masowych restrukturyzacji i likwidacji obiektów industrialnych. Obecnie popularyzacja trendu na turystykę poprzemysłową na Zachodzie, a także napływ środków europejskich, z których finansowane są krajowe działania w zakresie transmutacji poszczególnych budynków czy zespołów budynków, stwarzają korzystne warunki gospodarcze i społeczne, wzmacniające rozwój rodzimej turystyki produkcyjnej.

Wykorzystaniem sprzyjającej koniunktury na propagowanie turystyki poprzemysłowej najbardziej zainteresowane są oczywiście regiony dysponujące znaczącą podażą terenów postindustrialnych, stanowiących potencjał turystyczny.

¹ K. SKALSKI: *O budowie systemu rewitalizacji dawnych dzielnic miejskich*. Kraków 1996, s. 16.

² K. GASIDŁO: *Kierunki przekształceń przestrzeni przemysłu*. Gliwice 2010.

³ Pojęcie to należy rozumieć następująco „[...] część dziedzictwa kultury obejmująca ślady kultury przemysłowej o wartościach historycznych, społecznych, architektonicznych, urbanistycznych, technologicznych bądź naukowych, ale także wartości estetyczne, artystyczne, unikatowości, autentyczności, integralności i inne. Dziedzictwem przemysłowym może być obiekt produkcyjny, a także obiekty i tereny pełniące funkcje uzupełniające przemysł, także funkcje społeczne”; M. KRONENBERG: *Turystyka dziedzictwa przemysłowego – próba sprecyzowania terminologii*. W: *Dziedzictwo przemysłowe jako strategia rozwoju innowacyjnej gospodarki*. IV Międzynarodowa Konferencja Naukowo-Praktyczna. Zabrze 6–7 września 2007. [Red. T. BURZYŃSKI]. Katowice 2007, s. 39.

W Polsce, zgodnie z danymi prezentowanymi przez Instytut Ochrony Środowiska i Instytut Ekologii Terenów Uprzemysłowionych, powierzchnia takich terenów to w sumie 8000 km², a blisko 39 500 km² stanowią obszary zagrożone przemysłową degradacją⁴. Znaczna ich część znajduje się w województwie śląskim. Szacuje się, że region ten posiada 4921 ha gruntów wymagających natychmiastowej rekultywacji, 2932 ha gruntów zdewastowanych oraz 1989 ha zdegradowanych⁵. Tak istotne przeobrażenia wynikające z praktyki gospodarczej ubiegłego stulecia niosą konsekwencje dwojakiego rodzaju: z jednej strony przekłada się to na pokaźną liczbę obiektów mogących pełnić funkcję turystyczną⁶, z drugiej strony eksploatowane przez przemysł ciężki tereny stanowią źródło poważnych problemów środowiskowych, wśród których za szczególnie obciążające należy uznać zanieczyszczenie gleby, wody i powietrza. Pomimo wprowadzonego monitoringu niekorzystnych zjawisk dotyczących środowiska naturalnego, a także stałego nadzoru nad działaniami na rzecz ochrony przyrody, proces regeneracji ekosystemów przebiega powoli. Równie powoli dokonują się zmiany w sferze mentalnej społeczeństwa, przywykłego do traktowania Aglomeracji Górnośląskiej jako obszaru pozbawionego przyrodniczych atrakcji turystycznych. Stereotypowa wizja występującej tu „ekologicznej pustyni” przegrywa jednak w starciu z rzeczywistością, na którą składa się duże zróżnicowanie warunków fizyczno-geograficznych, co przekłada się na możliwość wykorzystywania terenów w zakresie turystyki zarówno weekendowej, jak i pobytowej.

Ten niewielki stosunkowo obszar (stanowiący niespełna 3,9% powierzchni kraju) zaskakuje bogactwem fauny i flory, a jego tereny wyżynne, górskie oraz kotliny podgórskie zachęcają do uprawiania wielu aktywnych form turystyki. Sprzyjają temu liczne piesze i rowerowe szlaki turystyczne, zbiorniki wodne przystosowane do realizowania rekreacji wodnej i żeglarstwa, a także infrastruktura umożliwiająca uprawianie sportów zimowych. Walorem przyciągającym turystów mogą być również parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, a także zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, na których terenie znajduje się blisko 1370 pomników przyrody⁷. Całokształt uzupełnia stosunkowo dobra baza gastronomiczna i noclegowa, z ofertą usług dostosowanych do potrzeb turystów o zróżnicowanych zasobach finansowych. Pomimo korzystnego poten-

⁴ T. ADAMSKI: *Problematyka zagospodarowania terenów poprzemysłowych, w tym w szczególności pogórnich*. Katowice 2012, s. 4.

⁵ *Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+”* [wyd. Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego]. Katowice 2013.

⁶ W województwie śląskim znajduje się ponad 1600 obiektów uznawanych formalnie za obiekty dziedzictwa przemysłowego, w tym około 150 wpisanych w rejestr zabytków (A. BARTOSIK: *Rozwój i znaczenie turystyki w regionach przemysłowych i poprzemysłowych*. W: *Bogactwo dziedzictwa przemysłowego jako wyzwanie i atrakcyjny produkt dla turystyki i rekreacji*. I Konferencja Międzynarodowa. Zabrze 10–11.09.2014. Katowice 2004, s. 178).

⁷ *Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Śląskim na lata 2004–2013* [wyd. Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego]. Katowice 2004.

cjału turystycznego region województwa śląskiego najczęściej jest utożsamiany z wypoczynkiem codziennym, świątecznym, weekendowym, biznesowym. Taka charakterystyka rynku stanowi dowód na wciąż silne pejoratywne przekonanie o stanie środowiska naturalnego regionu. Dodatkowo usytuowanie województwa na skrzyżowaniu głównych szlaków komunikacyjnych (północ – południe, wschód – zachód), a także to, że atrakcje przyrodnicze są skupione na północnych i południowych obrzeżach województwa, przekłada się na znaczne zróżnicowanie pod względem intensywności użytkowania turystycznego poszczególnych jego obszarów. Centralna część regionu, wraz z przypisanymi jej miastami, jawi się raczej jako epicentrum przemysłu i gospodarki, dalekie od możliwości zaspokajania wypoczynkowych potrzeb turystów.

Sposobem na przełamanie takiego sposobu myślenia może być intensyfikacja rewitalizacji terenów poprzemysłowych, zwłaszcza jeśli działania te będą kompatybilne z koncepcją zrównoważonego rozwoju. Konsolidacja turystyki poprzemysłowej i zrównoważonego rozwoju zdaje się być nie tyle możliwa, ile wręcz pożądana. Trendy te, nacechowane pozytywnymi skojarzeniami, są atrakcyjne medialnie, szczególnie na gruncie mediów lokalnych, których przedstawiciele są skłonni podkreślać możliwość kultywowania dziedzictwa poprzemysłowego, włączania go w proces rozwijania więzi społecznych, tworzenia miejsc pracy, a także ofert sprzyjających racjonalnemu gospodarowaniu budżetem czasu wolnego.

Pytanie, czy odpowiedzialni za funkcjonowanie obiektów stanowiących Szlak Zabytów Techniki mają tego świadomość, można potraktować jako kanwę prowadzonych w ramach niniejszego artykułu rozważań.

Turystyka poprzemysłowa w zrównoważonym rozwoju – ramy teoretyczne

Zgodnie z antropocentryczną etyką środowiskową, przez stulecia traktowaną jako podstawa definiowania relacji pomiędzy człowiekiem a przyrodą, troska o środowisko naturalne wynika zasadniczo z konieczności zapewnienia jak najlepszej jakości życia jednostce ludzkiej. Koncepcje ochrony przyrody sformułowano zatem tylko w odniesieniu do działań służących człowiekowi. Oznaczało to przypisanie mu wartości nadrzędnej (autotelicznej); przyrodę, zajmującą w takim układzie drugorzędną pozycję, traktowano jedynie instrumentalnie. Kurczące się zasoby naturalne, zdewastowany krajobraz, efekt cieplarniany, zwiększająca się emisja gazów szkodliwych to tylko niektóre przykłady konsekwencji takiej postawy, która – w dalszej perspektywie czasowej – okazała się zagrożeniem nie tylko dla ekosystemu, ale i dla ładu społecznego. Obawa o dalsze losy człowieka (i świata) zaowocowała koncepcją biocentryczną, niosącą nowe spojrze-

nie na kwestię ochrony przyrody. Podstawowej różnicy pomiędzy wskazanymi, opozycyjnymi względem siebie ideami, upatrywano w odmiennie skonstruowanej sferze wartości; dla antropocentryków największe znaczenie ma człowiek, dla biocentryków – przyroda. Te istotne rozbieżności nie przekreślają jednak możliwości znalezienia wspólnej płaszczyzny działań. Okazało się, że za takąową można uznać program zrównoważonego rozwoju, stanowiący próbę stawienia czoła wspomnianym niepokojącym, stale rosnącym zagrożeniom. Za przyczynę ich powstania uważa się destrukcyjne użytkowanie środowiska. Obecnie mówi się bardziej o całościowo postrzeganej fluktuacji systemów przyrodniczych i społeczno-ekonomicznych.

Globalna skala zjawiska wywołała dyskusję na szczeblach lokalnych, regionalnych oraz ponadnarodowych, która przynosi propozycje dotyczące dalszych działań w imię zrównoważonego rozwoju. Autorzy niniejszego artykułu celowo rezygnują z przybliżania historii kształtowania się koncepcji, uznając, że skrótowy charakter opracowania nie pozwala na tak rozbudowane dywagacje. Założonym celem było nakreślenie ram teoretycznych, które – w pierwszej kolejności – odnoszą się do przestrzeni pojęciowej. W trakcie procesu spolszczenia zwrotu anglojęzycznego *sustainable development* sformułowano wiele propozycji terminologicznych, do których należą: ekorozwój, ciągły rozwój, rozwój ekologiczny, rozwój zintegrowany, rozwój trwały, prorozwój. W obiegowym ujęciu traktowane są one jako pojęcia synonimiczne.

Podobnie wielorako jest określany zakres definicyjny omawianego pojęcia; mnogość propozycji wymusza próbę wskazania pomiędzy nimi zbieżności. Należą do nich:

- koncentracja na działaniach ograniczających dalszą degradację środowiska;
- wprowadzenie polityki świadomego gospodarowania surowcami naturalnymi;
- poprawa operatywności wytwarzania;
- polepszenie jakości życia przy jednoczesnym zagwarantowaniu tejże jakości przyszłym pokoleniom;
- propagowanie wzrostu gospodarczego.

Za klamrę łączącą poszczególne postulaty można uznać prace nad przygotowaniem narzędzi i metod umożliwiających urzeczywistnianie przyjętych założeń.

Te sugestie, skądinąd rozbudowane, zostały scalone w ogólną definicję, stanowiącą jednocześnie jedną z pierwszych przymiarek do uporządkowania zjawiska: „zrównoważony rozwój jest to rozwój mający na celu zaspokojenie aspiracji rozwojowych obecnego pokolenia, w sposób umożliwiający realizację tych samych dążeń następnym pokoleniom”⁸.

⁸ Koncepcja zrównoważonego rozwoju sformułowana w 1987 roku podczas prac Światowej Komisji Środowiska i Rozwoju przez Gro Brundtland, premier Norwegii w latach 1981, 1986–1989, 1990–1996.

Adaptacja uniwersalnej koncepcji do warunków poszczególnych państw wynika z konieczności doprecyzowania ilości i jakości działań, które będą prowadzone na poziomie lokalnym. W Polsce procedury wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju określone są przez zapis w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, regulujący działania w następujących zakresach:

- zachowanie możliwości odtwarzania się zasobów naturalnych;
- racjonalne użytkowanie zasobów nieodnawialnych i zastępowanie ich substytutami;
- ograniczenie uciążliwości dla środowiska i nieprzekraczania granic wyznaczonych jego odpornością;
- zachowania różnorodności biologicznej;
- zapewnienie obywatelom bezpieczeństwa ekologicznego;
- tworzenie podmiotom gospodarczym warunków do uczciwej konkurencji w dostępie do ograniczonych zasobów i możliwości odprowadzania zanieczyszczeń;
- zapewnienie ochrony i racjonalnego kształtowania środowiska stanowiącego dobro ogólnonarodowe oraz tworzenie warunków sprzyjających urzeczywistnieniu prawa obywateli do równoprawnego korzystania z wartości środowiska⁹.

Włączenie turystyki poprzemysłowej w ideę zrównoważonego rozwoju wiąże się nade wszystko z koniecznością zapewnienia, by realizacja tych działań odbywała się z poszanowaniem zasad ochrony przyrody, społecznej integracji i gospodarczej rentowności. W praktyce chodzi zatem o takie gospodarowanie zasobami poprzemysłowymi, aby propagowana na ich bazie turystyka sprzyjała rozwojowi ekonomicznemu, społecznemu, kulturowemu oraz ekologicznemu regionu.

Nota metodologiczna

Celem przeprowadzonych badań była próba określenia, czy omawiana idea stanowi element projektu rewitalizacji poszczególnych budynków lub kompleksów zabudowań, a jeśli tak, to w jakim zakresie. Narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety, składający się z trzech części: pierwsza dotyczyła podstawowych informacji określających charakter danego obiektu turystyki poprzemysłowej; druga zawierała pytania związane z tematem badań; trzecia była przeznaczona na wnioski z obserwacji poczynionych w trakcie realizacji badań. Badania zostały przeprowadzone w okresie od stycznia do maja 2016 roku i objęły następujące obiekty tworzące Szlak Zabytków Techniki: Starą Fabrykę w Bielsku-Białej,

⁹ R. PACZUSKI: *Zrównoważony rozwój jako zadanie współczesnego państwa oraz rola polityki i prawa w jego realizacji*. W: *Planowanie, zarządzanie i ochrona środowiska*. Red. A. KOWALKOWSKI, M. ŻYGAŁO. Kielce 1998. Por. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483, m.in.: art. 5, art. 31 ust. 3, art. 68 ust. 4, art. 78 ust. 232.

Muzeum Browaru w Żywcu, Park Tradycji w Siemianowicach Śląskich, Muzeum Tyskich Browarów Książęcych, Muzeum Historii Kolei w Częstochowie, Muzeum Górnictwa Rud Żelaza w Częstochowie, Hutę Szkła w Zawierciu i Muzeum Produkcji Zapalek w Częstochowie.

Pytania dotyczyły wpływu turystyki na lokalną społeczność i stosunku mieszkańców do rozwoju miejscowej turystyki (poziomu satysfakcji), ekonomicznych i pozaekonomicznych płynących z niej korzyści, charakterystyki grupy odbiorców, istnienia strategii rozwoju danej instytucji, działań promocyjnych podejmowanych przez władze obiektu, a także napotykanych problemów oraz przyszłości lokalnej turystyki. Realizacja badań była możliwa tylko w ograniczonym zakresie. Wydawać by się mogło, że pracownicy instytucji zaliczanych do grupy obiektów lokalnej turystyki poprzemysłowej powinni cechować się sporą otwartością w relacjach z otoczeniem. Owa otwartość stanowi bowiem warunek *sine qua non* tworzenia pozytywnego wizerunku danego obiektu nie tylko wśród społeczności lokalnej, ale także poza nią, a ten jest jednym z ważniejszych czynników decydujących o popularności danej atrakcji turystycznej. Tym bardziej dziwić powinno to, że przedstawiciele znacznej części obiektów nie zechcieli wziąć udziału w badaniu, nie udzielili bowiem odpowiedzi na zadane im pytania.

Wybrane przypadki

Huta Szkła Zawiercie – powstanie obiektu produkującego wyroby szklane związane było z rozbudowującą się systematycznie Koleją Warszawsko-Wiedeńską. Wyroby zawierciańskiej huty szkła dość szybko zyskały sobie uznanie, stając się szeroko znanymi na przełomie wieków XIX i XX. W roku 1884 firma S. Reich i Spółka przejęła istniejącą już niewielką fabrykę, przekształcając ją w nowoczesny zakład przemysłowy. Wytwarzano szkło oświetleniowe, wyroby gospodarcze (ze szkła kolorowego, malowane), a także szkło kryształowe, które po latach stało się sztandarowym produktem zakładu. W 1986 roku huta przestawiła się na produkcję wyłącznie szkła kryształowego. Obecnie są tu stosowane różne technologie produkcji szkła, między innymi jest kontynuowana wielowiekowa tradycja produkcji ręcznej. Do wyrobów z Zawiercia należy szkło bezbarwne i kolorowe, czasem w rozmaity sposób zdobione. Huta wpisana została na listę obiektów Szlaku Zabytków Techniki województwa śląskiego¹⁰.

Stara Fabryka – to oddział Muzeum Historycznego w Bielsku-Białej (w latach 1995–2013 działało pod nazwą Muzeum Techniki i Włókiennictwa). Zajmuje część budynków dawnej fabryki sukna, należącej do bielskiego sukiennika Karola

¹⁰ Huta Zawiercie. www.krysztalowahuta.pl [data dostępu: 29.05.2016].

Büttnera, a później do jego synów – Karola Teodora i Gustawa Adolfa. Muzeum funkcjonuje tu od 1983 roku, jednak początkowo pełniło funkcję placówki, w której jedynie gromadzi się, inwentaryzuje oraz zabezpiecza zbiory. Dopiero po 1990 roku opracowano plan ekspozycji i zatrudniono większą liczbę doświadczonych włókienników, co pozwoliło na uruchomienie Muzeum Techniki i Włókiennictwa. Pierwszą część ekspozycji udostępniono dla zwiedzających 2 grudnia 1996 roku. Włączenie Muzeum do grupy obiektów Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego w 2006 roku stało się impulsem do jego gruntownej przebudowy¹¹.

Muzeum Produkcji Zapałek – zlokalizowane jest w Częstochowie, otwarto je w 2002 roku. Największa jego atrakcja to linia technologiczna z przełomu lat dwudziestych i trzydziestych XX wieku. Na ekspozycję muzealną składa się kompletna i wciąż sprawna technicznie historyczna linia produkcyjna, dokumenty oraz kolekcja etykiet zapałczanych. Muzeum Produkcji Zapałek znajduje się na Szlaku Zabytków Techniki¹².

Wyniki badań

Analizując odpowiedzi respondentów – przedstawicieli instytucji, którzy uczestniczyli w badaniu – można zaobserwować spore zróżnicowanie, przynajmniej w kilku wybranych przypadkach, jak na przykład pytania dotyczącego oceny wpływu turystyki na lokalną społeczność oraz poziomu satysfakcji okolicznych mieszkańców z turystyki. Z jednej strony bowiem podkreślano znaczenie obiektu dla przestrzeni miejskiej i pełnienia przez nią właściwej sobie funkcji, a także dla kultywowania przemysłowej tradycji danego regionu, o czym świadczyć może chociażby następujący fragment wypowiedzi jednego z uczestników badania: „[...] leży w centrum miasta obok placu z zieleńcami, co sprawia, że mieszkańcy lubią tu przychodzić. [...] włókiennictwo było dla miasta motorem rozwoju i tradycje z nim związane są dalej ważne” [R 1]. Z drugiej strony jednak część ankietowanych zwróciła uwagę na brak jakiegokolwiek więzi z obiektem, miejscem rozwoju lokalnej turystyki. Przyczyn tego stanu rzeczy jest niewątpliwie wiele. Paradoksalnie jedną z nich może być historia danego miejsca, historia, którą tworzyli ludzie, na co zwrócił uwagę jeden z respondentów: „Wśród mieszkańców jest duża grupa byłych pracowników, którym trudności finansowe zakładu przesłaniają poczucie więzi, przez to utrwała się negatywny stosunek do obiektu” [R 2].

¹¹ Stara Fabryka. www.muzeum.bielsko.pl [data dostępu: 29.05.2016].

¹² Muzeum Produkcji Zapałek. <http://www.zapalki.pl/> [data dostępu: 29.05.2016].

Z obiektów turystyki poprzemysłowej korzystają z reguły te same grupy społeczne, a zatem uczniowie szkół podstawowych oraz osoby starsze, zainteresowane prezentowaną w obiektach tematyką. Równie ważną grupę odbiorców stanowią turyści z zagranicy, którzy coraz częściej przyjeżdżają do Polski, aby poznawać jej zakątki. „Naszymi głównymi gośćmi są grupy szkolne oraz emeryci. Ta pierwsza grupa korzysta z oferty edukacyjnej – warsztatów oraz oprowadzań. Emeryci są zainteresowani głównie historią oraz procesami technologicznymi produkcji. Odwiedzają nas także fascynaci zabytków techniki, ze względu na specyfikę i rzadkość prezentowanej ekspozycji. W weekendy przychodzą również rodziny z dziećmi. Sporą grupą są także turyści zagraniczni, dla których są przygotowane trójjęzyczne opisy” [R 2].

Zapytani o korzyści zarówno ekonomiczne, jak i pozaekonomiczne płynące z lokalnej turystyki poprzemysłowej ankietowani wskazywali przede wszystkim na tworzone w ten sposób miejsca pracy oraz na korzyści, jakie czerpią z niej inne instytucje czy firmy związane z turystyką, między innymi działające w sektorze usług hotelarskich. Za główne źródło dochodów uznali z kolei przychody z biletów i sklepików. Jeśli chodzi o pozaekonomiczne korzyści wśród badanych dominowało przekonanie, że istnienie obiektów turystyki poprzemysłowej pozwala poszerzyć posiadaną wiedzę oraz zwiększyć wrażliwość społeczną. Jak stwierdził jeden z respondentów: „Osoby, które zwiedziły nasz zakład, lepiej doceniają złożoność całego procesu produkcji. Pozostaje w nich duży szacunek dla zdolności, wkładu pracy, każdego pracownika. Budzi się w nich obawa, że przemysł szklarski może zaginąć, zwłaszcza ręczne szlifowanie oraz formowanie” [R 3]. Ponadto tego typu obiekty „zapewniają rozrywkę na wysokim poziomie intelektualnym” [R 3], stanowiąc w ten sposób alternatywę przykładowo dla kin, parków czy też teatrów.

W przypadku każdego z badanych obiektów turystyki poprzemysłowej zaobserwować można zainteresowanie działaniami dalekoterminowymi, tj. chęć przygotowania strategii oraz planu rozwoju danej instytucji obejmujących wiele lat. Czasem takie wytyczne już określono, zakładając na przykład „rozbudowę i uatrakcyjnienie ekspozycji historycznej oraz technologicznej”, co stanowi często element ogólnej strategii rozwoju miejskiej placówki muzealnej. Czasem jednak tego typu planów brakuje, zwłaszcza gdy obiekt turystyki poprzemysłowej wciąż jest związany z funkcjonowaniem zakładu pracy – „Strategia rozwoju turystyki jest w dalekich planach. Ze względu na ciężką finansową sytuację zakładu, na pierwszy plan wysuwa się istnienie zakładu” [R 3].

W zakresie działań promocyjnych czynności podejmowane przez władze obiektów turystyki poprzemysłowej charakteryzują się sporą różnorodnością, począwszy od przekazywania informacji mediom lokalnym, poprzez wykorzystanie mediów społecznościowych oraz własnych stron internetowych, kończąc na własnej działalności wydawniczej. Często stosowanym sposobem promocji obiektu jest organizowanie wystaw czasowych oraz współtworzenie imprez takich jak na przykład Industriada.

Osoby uczestniczące w badaniu przyznały, że działalności obiektów leżących na Szlaku Zabytków Techniki towarzyszą różne problemy i trudności, które wpływają na atrakcyjność samego obiektu, jak również na możliwości prowadzącego go zespołu. Głównym źródłem są tu kwestie finansowe. Zjawisko można zilustrować przykładową wypowiedzią jednego z respondentów: „[...] sporym problemem jest zły stan techniczny elewacji zewnętrznej, która może odstraszać potencjalnych odwiedzających. Jest to spowodowane brakiem wystarczającej ilości środków finansowych potrzebnych do jej naprawy” [R 3]. Co ciekawe pojawiły się również krytyczne opinie dotyczące współpracy z instytucjami publicznymi: „Instytucje państwowe i samorządowe jak ognia boją się jakiegokolwiek współpracy” [R 3], a także współpracy z sektorem prywatnym – „Trudności pozyskiwania funduszy na rozwój turystyki wynikają z tego, że zakład znajduje się w prywatnych rękach” [R 3].

Na pytanie dotyczące przyszłości lokalnej turystyki przemysłowej w odpowiedziach większości badanych dominowało przekonanie o istnieniu sporych możliwości, jakie nie zostały jeszcze wykorzystane. Znamienitym przykładem jest wypowiedź jednego z ankietowanych, który wskazał: „Sukces i uratowanie rozwijającego się w świecie wykorzystania ponadnarodowych zabytków techniki oraz prezentacja poprzez produkcję pokazową dla celów dydaktycznych i promocyjnych nie są doceniane” [R 2]. Część badanych zwróciła z kolei uwagę na to, że wraz z zagospodarowaniem obiektów przemysłowych miejsca te wracają do życia. Mieszczą się tam siedziby firm, biura, a także obiekty handlowe i usługowe. Ich dalszy rozwój wymaga jednak lepszej reklamy, prób pozyskania pieniędzy na poszerzenie oferty oraz zadbania o komfort zwiedzania w obiektach czynnych przemysłowo.

Podsumowanie

Ograniczony zakres zrealizowanych badań sprawia, że sformułowanie odpowiedzi na postawione pytanie badawcze, dotyczące funkcji obiektów znajdujących się na Szlaku Zabytków Techniki, nie jest zadaniem łatwym. Z uzyskanych odpowiedzi respondentów wyłania się obraz obiektów lokalnej turystyki przemysłowej, które wpisują się w założenia teorii zrównoważonego rozwoju w dwojaki sposób. Po pierwsze zlokalizowane w nich instytucje pełnią funkcje edukacyjne w odniesieniu do najmłodszych pokoleń, wzbudzając wśród dzieci i młodzieży zainteresowanie historią i tradycją przemysłową danego regionu, a także kształtując odpowiednią, szeroko rozumianą wrażliwość społeczną. Są także miejscami sprzyjającymi tworzeniu i wzmocnieniu więzi międzypokoleniowych i aktywizacji osób starszych. Po drugie, stanowiąc konsekwencję procesów

rewitalizacyjnych obszarów przemysłowych, tworzą zupełnie nową przestrzeń publiczną, pełniącą różnorodne funkcje społeczne, między innymi kulturalne czy gospodarcze. Dzięki wykorzystaniu różnorodnych środków przekazu informacji w promocji takich obiektów cieszą się one niewątpliwie rosnącą popularnością. Wciąż jednak zmagają się z różnymi problemami, których główną przyczyną są ograniczenia finansowe. Proces transformacji obiektów przemysłowych w obiekty atrakcyjne turystycznie nie został jeszcze zakończony i wymaga wsparcia ze strony sektora publicznego i prywatnego.

Material z badań własnych

R 1, R 2, R 3 – wywiady przeprowadzone w 2016 roku.

Transkrypcja wywiadów znajduje się w archiwum Instytutu Socjologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483.

Bibliografia

- ADAMSKI T.: *Problematyka zagospodarowania terenów poprzemysłowych, w tym w szczególności pogórnicznych*. Katowice 2012.
- BARTOSIK A.: *Rozwój i znaczenie turystyki w regionach przemysłowych i poprzemysłowych*. W: *Bogactwo dziedzictwa przemysłowego jako wyzwanie i atrakcyjny produkt dla turystyki i rekreacji. I Konferencja Międzynarodowa. Zabrze 10–11.09.2014*. Katowice 2004.
- GASIDŁO K.: *Kierunki przekształceń przestrzeni przemysłu*. Gliwice 2010.
- Huta Zawiercie. www.kryształowahuta.pl [data dostępu: 29.05.2016].
- KRONENBERG M.: *Turystyka dziedzictwa przemysłowego – próba sprecyzowania terminologii*. W: *Dziedzictwo przemysłowe jako strategia rozwoju innowacyjnej gospodarki. IV Międzynarodowa Konferencja Naukowo-Praktyczna. Zabrze 6–7 września 2007*. [Red. T. BURZYŃSKI]. Katowice 2007, s. 33–43.
- Muzeum Produkcji Zapalek. <http://www.zapalki.pl/> [data dostępu: 29.05.2016].
- PACZUSKI R.: *Zrównoważony rozwój jako zadanie współczesnego państwa oraz rola polityki i prawa w jego realizacji*. W: *Planowanie, zarządzanie i ochrona środowiska*. Red. A. KOWALKOWSKI, M. ŻYGAŁO. Kielce 1998.
- SKALSKI K.: *O budowie systemu rewitalizacji dawnych dzielnic miejskich*. Kraków 1996.
- Stara Fabryka. www.muzeum.bielsko.pl [data dostępu: 29.05.2016].
- Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Śląskim na lata 2004–2013* [wyd. Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego]. Katowice 2004.
- Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+”* [wyd. Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego]. Katowice 2013.